

IMPLIKASIE AS TAALVERSKYNSEL

Henning Snyman

1 Op 'n graffie in Arniston se begrafplaas staan in die klip
gebeitel:

Sy plek is leeg
sy stem is stil
Ons swyg o Heer
dit was u wil

Op die oog af is dit 'n stukkie egte emosie, geskryf in rym en selfs
metries herleibaar. Tog ontroer dit nie en sou dit met die uiterste
vlug van die verbeelding as poësie beskryf kan word.

In Griekeland teken N.P. van Wyk Louw 'n grafskrif aan wat in Louw se
Afrikaans klink:

Hier lê ek, Brotaches, afkomstig uit Kreta;
Dit was die doel van my reis nié;
Ek het slegs vir handel gekom.
(Rondom Eie Werk, bl. 71)

Die Griekse grafskrif vertoon 'n heelwat bitterder emosie as die ene
op Arniston. Boonop is die oorledene ook die spreker, maar as 'n
ironiese spreker praat hy namens heelwat meer mense as hyself. Hier-
die grafskrif tref dadelik as poësie, volgens Van Wyk Louw selfs as
goeie poësie. Deels lê dit in die sintaksis, deels in die gebrek
aan "maklike" rym en metrum, en deels in die onverwagsheid van die
perspektief wat dit bied. Maar veral lê die verskil tussen die twee
grafskrifte in die rol van die implikasie: die Arniston-grafskrif
vertoon die verwagte gewydheid en die geykte (gedwonge?) berusting;
die Griekse grafskrif toon die verset, die opstand en die ironie.
Die Griekse grafskrif bring implikasie(s) wat opvallend ontbreek by
die ander een, en die implikasie vorm, saam met die ander taalmiddele,
die spanning of die teenspraak tussen die fragment van die werklik-
heid en die nuwe perspektief wat hieruit ontstaan.

Die implikasie(s) in 'n gedig hang saam met die magiese attribuut daarvan. Die logiese elemente in 'n gedig, dit wil sê kontroleerbare elemente soos die sintaksis, die leksikale verwysings, die klank-skakels, "flikker (nog nie) om die duister grense" nie. Die magiese elemente laat 'n woord hom "lossing en losdans", in Merwe Scholtz se terme, uit sy eie semantiese begrensing. Hierdie magiese element dwing die leser om die woord met die uiterste respek te behandel, al sal dit dan nie met heeltemal so 'n intensiteit wees soos waartoe die Japanse taalfilosoof Toshihiko Izutzu ons aanmaan in sy boek Logic and Magic nie:

"We must avoid speaking dangerous words; in great moments we must avoid speaking any words at all, lest there should be even in the most innocent of them some unknown danger."

Maar veral interessant dat hy die magiese en die logiese langs mekaar stel, want dit is juis dié twee elemente wat sentraal staan in die gedig. Met te veel klem op die een of die ander, verdwyn die gedig sienderoë. Maar met 'n delikate balans tussen die twee, is die gedig daar vir wie hom kan of wil begryp, hetsy die digter of die interpreterende leser.

Normaalweg sou die taalkundige rekenskap kon gee van die logiese elemente in die gedig. In dié opsig sou bekende taalkundige modelle aangepas kon word om ook oor poëtiese taal uitspraak te gee. Maar die implikasie(s) kan uit hierdie logiese stelwyse nie verklaar word nie. Ook, en veral, hier het die taalkundige denker (taal-kundige literator?) 'n uiters belangrike rol te speel. Trouens, literatore praat soms ligtelik van literêre "invulling" by die interpretasie van 'n teks. Hierdie "invulling" lei tot 'n groot deel van die drogredenasies wat in literêre geskifte aangetref word. Die taalkundige (en die taalwetenskap) kan 'n kontroleerbare denk-apparaat skep wat hierdie lukrake "invullings" kan help beheer.

2 'n Uiterst belangrike terrein waar taalkundige beginsels, selfs elementêre taalkundige prinsipes, 'n wye toepassingsruimte het, is die herkenning, ordening en hiërargiese rangskikking van die implikasie-verskynsels: metafoor, ironie, metonimia, simbool, hiperbool ... Sedert Aristoteles (500 v.C.) kry die metafoor aandag, en in die jongste jare is die ironie 'n literêre gunsteling. 'n Moderne denker soos Jonathan Culler beweer:

"By its very nature poetic discourse is ambiguous and ironical ...." (Structuralist Poetics, bl. 162).

Met 'n sentrale vertrekpunt soos die gemene kenmerke van woord- en sinsbetekenis en die onderskeiding van die verskillende fasette van die taalhandeling, kan die "hoofkategorieë" van die implikasie-verskynsels van mekaar onderskei word. Implikasie verteenwoordig 'n "afwyking" van die standaard-vorm. Samevattend sou implikasies herken kon word aan die volgende kenmerke:

- (a) 'n disjunksie in die verhouding tussen woord- en sinsbetekenis.
- (b) die ontkenning van die normale waarheidskondisie van die sin,
- (c) 'n disjunksie tussen die onderdele van die taalhandeling,
- (d) 'n weerspreking van die verwagte presupposisies binne die betrokke taalsituasie.

Die metafoor en sy verwante laat hulle ken aan kenmerke (a) en (b), die ironie en sý verwante (die hiperbool, die satire, die parodie) groepeer hulleself veral onder (c) en (d).

Byvoorbeeld, as D.J. Opperman se spioen-figuur Jorik van uit die vliegtuig brûe, paaie en treinspore kiek, word die wye visioen van die reis skielik beperk wanneer die vliegtuig tot landing kom.

O die vervoering vóór die vliegtuig sak!
Die aarde stroom bruin-groen verby die glas,
maar kringe strate gryp met spinnerak
die groot mot op die hawe eindelijk vas ....

(Joernaal van Jorik, bl. 31)

Weliswaar geen onbekende metafoor nie; juis daarom ter sake vir dié doel: wat is die implikasie-kenmerke wat "werkzaam" is by die metafoor? Mot en vliegtuig, kringe strate (aanloopbane?) en spinnerak, en 'n mot wat gevang word deur 'n spinnerak in verhouding tot 'n vliegtuig wat land, gaan onderskeidelik in hierdie drieledige metafoor 'n besondere verbinding aan.

Laat ons aanneem dat die implikasie nie primêr geleë is in die woord as sodanig nie, maar in die sin. Was dit nie so nie, was implikasie 'n referensiële verskynsel, en sou onder meer alle metafore klaarge-speel kon word bloot op referensiële vlak. Dit wil sê: saak mot verwys na saak vliegtuig, en die oornam van die saak-funksie van saak A deur saak B sou die metafoor konstitueer. Die woord op sigself dra nie die implikasie nie, alleen die sin maak dit moontlik dat die woord *mot* in ad hoc-hoedanigheid binne 'n bepaalde taalsituasie *vliegtuig* gaan be-teken.

Uit die aanloop (reël 1 van die aanhaling) is dit glashelder dat dit hier gaan om 'n vliegtuig. Die tweede reël toon 'n progressie aan op die eerste: die landingsaksie word voltrek. Die vryheid word aan bande gelê, die beweging gestuit, en dit alles met die woord *gryp*. Tot hiertoe is daar nog geen implikasie in die spel nie, alles verloop binne die normale sintaktiese voorwaardes. Maar *spinnerak* word onverwags lineêr-sintakties verbind met *kringe strate*, daarna word vliegtuig sonder verdere voorbereiding vervang met *mot*, en dan word die gestolde beweging van die vliegtuig (en dié van die reisende spioen) voorgestel as 'n mot wat onontkombaar vasgevang sit in 'n onontwarbare web. Die woord-sintaktiese vreemdheids tree aan as "kringe" strate "gryp", boonop "met spinnerak", en as die "groot mot" op die "hawe" vasgegryp word. Nie alleen is die normale lineêre orde versteur met die konstruksies "kringe strate" en "gryp met spinnerak" nie, maar die verhouding tussen woord- en sinsbetekenis vertoon etlike disjunksies. *Groot mot* staan waar in 'n gewone verhouding *vliegtuig* sou voorkom, *spinnerak* staan waar *netwerk* gewoon sou wees.

Nie alleen is dié verhoudings tot disjunksies gevoer nie, maar die sin se waarheidskondisie is aangetas. 'n Spinnerak vang nie 'n vliegtuig nie, 'n vliegtuig en 'n mot is nie dieselfde saak nie, straatpatrone is nie 'n spinnerak nie. Maar genoeg om aan te toon dat hier ongetwyfeld sprake is van 'n bepaalde implikasie-verskynsel.

Die vraag wat dadelik ontstaan, is: geld die ander "kenmerke" van implikasie nie ook vir dieselfde voorbeeld nie? Die onderdele van die taalhandeling (die spraak-, bedoelings- en trefhandeling) sou ongeveer soos volg op dié mot-vliegtuig-situasie toegepas kon word: die spraak-handeling vertel van 'n vliegtuig wat besig is om te land; die bedoelingshandeling is volkome in lyn met die taalaanbod, behalwe dat daar verbande gelê word tussen 'n vliegtuig en 'n mot; die trefhandeling wil 'n bepaalde gevangenskap beklemtoon. Nêrens is daar 'n breuk tussen die drie onderdele van die taalhandeling nie, anders as byvoorbeeld by die ironie waar die bedoeling sover tot as die teenoorgestelde van die taalaanbod kan beweeg, en waar die trefhandeling wil skok, onreëlmatighede wil uitwys of onreg in perspektief wil stel. Terug by ons mot-voorbeeld: hoe staan dit met die verwagte presupposisies? Hier gaan dit om relevansie, rasionaliteit en opregtheid. Uit die staanspoor wil die spreker/digter 'n vliegtuig laat land, en dit doen hy --- volkome opreg; die gevangenskapbeeld van die mot in die web is volkome relevant; die deurvoering van die beeld is eweneens volkome rasioneel. Toegegee, daar is 'n verassingselement, maar aan die basiese presupposisies word nie getorring nie. Weer is die toestand effe anders gestel met die ironie: òf die opregtheid van die taalaanbod, òf die rasionaliteit en/of die relevansie word opgehef om 'n nuwe relevansie en opregtheid ("die ware toedrag van sake") in 'n ironiese taalsituasie aan bod te stel. Binne die implikasie-verskynsel in sy geheel hou die metafoor hom dus by die versteurde verhouding tussen woord- en sinsbetekenis, en by die ontkenning van die waarheidskondisie van die sin. Die ironie, op sý beurt, is verklaarbaar binne die fasette van die taalhandeling. (In my boek Mirakel en Muse word hierdie verskynsels in besonderhede ontleed.)

3 'n Boeiende mosaïek van implikasie-verskynsels kom voor in D.J. Opperman se "Paddas":

As die waters uit die hemel sak
oor blaar, sambreel en dak,
begin diep deur die reën ontroer
in alle plasse
en moerasse
ons, die tortels van die modder, koer.

Ons voel opnuut Sy gees
soos in die begin uitsweef,
en uit die eerste modders opgewek,
hervat ons klein, onwys,
terwyl ons skel of prys
die onvoltooide groot gesprek.

Die eerste helderhede wyk
en alles word bedek met slyk.
Tussen die biesies van die stede uit
deur die lang nagwaak
terwyl die ander slaap,
ryg ons die stringe liggies van die kuit.

Ons mik nog na 'n mot
dan hoor ons die bevel van God:
"Spring uit elke sloot en kreupelbos
in kombuis, in room,
in elke bed, in elke droom
tot Farao My gevange volk verlos."

Ons wat uit die slym
berg en ster berym,
roep oor die borreling van die moeras
deur die eeue in ons sange,
toesang en teensange
op Hom die groot hosannas.

(Blom en Baaierd, bl. 81)

Literêre uitsprake oor "Paddas" sentreer om die waaksaamheid van die digtersfiguur. A.P. Grové (in Dolosgooier van die woord, bl. 142) skryf dat hierdie gedig "die digter toon as waaksame onder die dromendes, die een wat roep as die ander slaap, die boetprofeet wat kontak met die ewigheid bewaar in 'n wêreld wat hom bewus afsluit"; J.C. Kannemeyer skryf (Kroniek van klip en ster, bl. 56) dat die skryf van poësie gesien word as 'n "voortdurende waaksaam-wees, terwyl die mens in die uiteenlopende verskeidenheid van sy 'sange, toesang en teensange' telkens 'uit die slym/berg en ster berym'". Beide hierdie literatoure gee min aandag aan (a) die leksikale waardes van *paddas*, en (b) die samehang van die implikasies.

Uit die konteks is dit wel duidelik dat die digtersfiguur sinoniem gestel word met sekere kenmerke wat metafories *padda* en *digter* verbind: die ontroering, die "slyk"-bestaan in die wêreld van onsuiverheid, die waaksaamheid, die individualiteit, die verlossingstaak, die koorsang wat --- soos Aristophanes se paddas --- die skare vermaak.

Dit alles beantwoord egter nog nie waarom die paddas uitgesonder word vir hierdie digterlike funksie nie, en ook nie wat die paddas met God te doen het nie. Om hierdie aspek van die metafoor te begryp, is dit noodsaaklik om die leksikale simboolwaardes van *padda* te betrek. Volgens J.E. Cirlot se A Dictionary of Symbols (bl. 114-115)

"the frog represents the transition from the Element of earth to that of water, and vice versa. According to Blavatsky, the frog was one of the principal beings associated with the idea of creation and resurrection, not only because it was amphibious but because of its alternating periods of appearance and disappearance".

Uit hierdie simboolwaardes van die leksikale item *padda*, blyk die mitologiese verbondenheid van dié diertjies met die digterskap. Die metafoor in "Paddas" loop nou h entjie verder: *paddas* word die *digterskap*, en inbegrepe in die digterskap is die amfibiese karakter van die terugkeer tot die water (die ontstaansbron van lewe). In die ontstaan van lewe (die Gees oor die waters) sit die raakpunt tussen paddas en die goddelike. Die padda as simbool van die wisselwerking tussen aarde en water vorm h natuurlike brug tussen blom en baaierd, tussen die niks en die orde, die water en die eiland. In sy charlatan-karakter word die padda(s) die digterskap wat, los van die persoon, in h gedurige proses van vereenselwiging verkeer.

In sy nog vollediger register as Cirlot, wys ook Ad de Vries (Dictionary of Symbols and Imagery) op die simboolwaardes van padda. Onder meer, en ter sake vir die Opperman-vers, teken De Vries op:

"the watery slime of chaos being the base of creative matter, several primordial gods, related to that fertile chaos-slime (the Nile) had frog-heads; of all cold-blooded animals it anticipates man most, in this respect it represents the highest stage of evolution; the spirit of impurity" (bl. 204-205).

Hieruit volg die "slyk en slym" as beeld van die chaos-tot-skepping, die verwysing na Farao (en dié Nyl) as die ongelyke eenheid van baaierd en orde, en die digterlike vereenselwiging met die bese. Maar ook in die digkuns (gestolde betekenis) word h evolusionêre hoogtepunt bereik met beelde vasgevang in "kiepersol en glas".

Alles bymekaar maak van die leksikale simbool *padda(s)* 'n ryk geska-
keerde saak om metafories die digter en digterskap mee te vervang.
Die klem in Opperman se gedig lê, as die simboolwaardes saamgelees
word, nie op die "waaksaamheid" en die "boetedoening" soos die lite-
ratore beweer nie. Paddas, slym/slyk, Farao, moeras en modders wys
almal vingers na die "boosheid van die kuns". Die eksegeese van dié
metafoor herlei die beeld van "paddas = digters" tot "digter = dig-
terskap" tot "paddas = skepping, boosheid, veranderlikheid, digter-
skap" tot "digterskap = chaos/orde, demonies/goddelik, gevangenskap/
verlossing". Uit hierdie eksegeese vloei voort die digter se ewige
gesprek met God ("skel en prys"), sy onvoltooide oorgange tussen die
goeie en die bose (die "tortel van die modder"), en sy Glaukiaanse
terugkeer in die waters (wat "sak oor blaar, sambreel en dak" ---
'n metonimia wat die hele bestaanswêreld van die mens en die digter
beduie). Hierdie omvattende taak van die digter korrespondeer met 'n
verdere verwysing van De Vries (bl. 205):

"a lower order aspiring after a higher; a neophyte; seeking
wisdom both in the deep (water) and in the air".

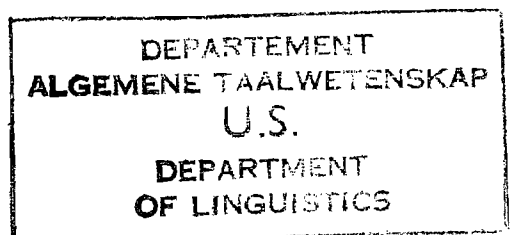
En, teken hy nog op: die *padda* is simbool van "poetic inspiration,
it grasps after higher (air) truths (catching flies)".

Teen hierdie lesing as agtergrond word ook die toesang en teensange
sterk ironies: die lofprysinge setel in 'n vereenselwiging met die
bose.

Vir die student van die moderne letterkunde met al die verwickelde
sintaktiese manewers wat dit inhou, het die kennis van die taal en
die taalkunde 'n feitlik noodsaaklike hulpmiddel geword. Selfs 'n
relatief "outydse" gedig soos "Paddas" kan sonder hierdie hulpmiddel
nie ten volle gelees en geïnterpreteer word nie. Op hulle beurt kan
die taalkundiges groot wins haal uit literêre voorbeelde. Op dubbel-
sinnige wyse kom die raad van Periandros aan die digter Arivon opnuut
te pas vir dié halsstarrige vakmense wat bly steek in hulle eie vak-
kundige hebbelikhede:

"Moenie so baie bieg hoe jy jou stryd teen God besleg,
teken eerder elke ding van God volkome in sy eie reg."

(D.J. Opperman: Periandros van Korinthe, bl. 123)

BIBLIOGRAFIE

- Appel, R. e.a.
1976 Socio-linguïstiek. Het Spectrum: Utrecht.
- Austin, J.L.
1962 How to do things with words. Clarendon: Oxford.
- Cirlot, J.E.
1971 A Dictionary of symbols. Routledge & Kegan Paul: London.
- Culler, J.
1977 Structuralist Poetics. Routledge & Kegan Paul: London.
- De Vries, Ad
1974 Dictionary of Symbols and Imagery. North-Holland: Amsterdam/London.
- Grové, A.P. (red.)
1974 D.J. Opperman - Dolosgooier van die woord. Tafelberg: Kaapstad.
- Kannemeyer, J.C.
1979 Kroniek van klip en ster. Academica: Kaapstad.
- Louw, N.P. van Wyk
1970 Rondom eie werk. Tafelberg: Kaapstad.
- Opperman, D.J.
1979 Blom en Baaierd. Tafelberg: Kaapstad.
1974 Joernaal van Jorik. Tafelberg: Kaapstad.
1956 Periandros van Korinthe. Tafelberg: Kaapstad.
- Searle, J.R.
1969 Speech Acts. Cambridge University Press: Cambridge.
- Snyman, Henning
1983 Mirakel en Muse. Perskor: Kaapstad/Johannesburg.